

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ БАНКУ

У статті запропоновано теоретико-методологічні підходи до визначення суті фінансів банку як економічної категорії. Визначено місце фінансів кредитних інституцій, у тому числі фінансів банку у структурі фінансової системи. Обґрунтовано необхідність виділення специфічних функцій фінансів банку, запропоновано використання різних напрямів аналізу фінансових відносин банку.

Ключові слова: методологія досліджень, економічні категорії, фінанси кредитних інституцій, функції банків.

В статье предложены теоретико-методологические подходы к определению сущности финансов банка как экономической категории. Определено место финансов кредитных институтов, в том числе финансов банка в структуре финансовой системы. Обоснована необходимость выделения специфических функций финансов банка, предложено использование разных направлений анализа финансовых отношений банка.

Ключевые слова: методология исследований, экономические категории, финансы кредитных институций, функции банков.

The theoretical-methodological principles for determining the essence of banking finances as economic category are proposed in the article. The place of finances of the credit institutions are determined, including the finances of the banks in the structure of the financial system. The necessity of the selection the specific functions of banking finances are determined, the use of different directions of analysis the financial relations of the bank are proposed.

Key words: methodology of research, economic categories, finances of credit institutions, functions of banks.

Постановка проблеми. Розвиток процесів фінансової інтеграції і глобалізації, особливості сучасної фінансової кризи, відсутність підходів та методик щодо мінімізації втрат на фінансовому ринку і в матеріальній сфері – змінюють уявлення про роль фінансової системи в розвитку світової та національних економік. Пошук рішень виходу із кризи потребує повного і якісного аналізу економіки, він неможливий без комплексного аналізу фінансів, фінансової системи, структури кредитного та інвестиційного попиту, грошового обігу, що формують відтворювальні умови розвитку економіки.

На сучасному етапі розвитку економічної думки у фінансовій галузі здійснюється багато наукових досліджень, мета яких – розгляд та встановлення взаємозв'язків між тими процесами, що відбуваються на фінансовому ринку та з'ясування ролі в них банківських установ.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Численні дослідження в галузі фінансів як зарубіжних, так і вітчизняних вчених присвячено теоретико-методологічним засадам функціонування фінансів, фінансової системи, децентралізованих фінансів. До відомих зарубіжних науковців, в працях яких аналізуються проблеми розвитку фінансів, слід віднести П.М. Годме, А. Гроппеллі, Б. Карлофа, Д. Кокса, Е. Нікбахта, Д. Полфермана, Дж. Сінкі, І. Фішера, К. Шоуна та інших. Серед представників української економічної думки, які приділяли увагу свого часу проблемам сутнісних фінансових відносин, варто назвати М. Бунге, В. Вернадського, М. Туган-Барановського, а також сучасних науковців – В. Андрущенко, І. Алексєєва, Л. Алексєєнко, С. Ковальчук, А. Поддєрьогіна, О. Шевцова, С. Юрія та інших.

Важливою особливістю світової фінансової науки є чітке розмежування фінансів приватного

підприємницького сектора та державних фінансів, між якими мало спільного з огляду на цілі, функції та роль. Більшість зарубіжних вчених (П. Годме, К. Шоун) [1, с. 37], розглядають фінанси держави (макрорівень) з фіскальних функцій, тобто як суспільне багатство у формі грошей і кредиту, що перебуває у розпорядженні державних органів. Зовсім іншу сутність фінансів визначають науковці на мікрорівні. Наприклад, Е. Нікбахт та А. Гроппеллі розглядають фінанси фірми як можливість застосування різноманітних економічних прийомів та методів для досягнення максимального достатку фірми або загальної вартості капіталу вкладеного у справу [2, с. 5].

Критичний аналіз досліджень вітчизняних науковців, дозволив дійти висновку, що достатньо розроблено теоретичні основи комплексного підходу до визначення сутності фінансів як економічної категорії на макрорівні та відсутні ґрунтовні теоретико-методологічні розробки щодо особливостей прояву різних ланок фінансової системи на мікрорівні.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування необхідності розгляду суті фінансів банку як економічної категорії та визначення особливостей їх прояву на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтовне дослідження теоретико-методологічних аспектів розбудови фінансової системи України проведено такими вітчизняними науковцями як В. Опарін, В. Оспіщев, О. Романенко, С. Ковальчук. Заслуговує на увагу визначення фінансової системи О. Романенком, який пропонує розглядати її як «...сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідно апарат управління та правове забезпечення» [3, с. 29].

Слід зазначити, що, в основному, позиції науковців при визначенні структури фінансової системи багато в чому збігаються, майже всі автори зараховують до фінансової системи різні ланки державних фінансів, фінансів страхування, фінанси підприємницьких структур, фінансовий ринок.

Розбіжності існують щодо включення до фінансової системи домогосподарств та міжнародних фінансів.

На нашу думку, сучасні проблеми розвитку світової фінансової системи викликають об'єктивну необхідність поглибленого розуміння економічної природи фінансової системи, її сфер і ланок, та визначення ролі фінансового ринку в організації руху фінансових потоків між ними.

Поділ фінансової системи на окремі ланки – явище об'єктивне, зумовлене потребами економічного розвитку. Структура фінансової системи є динамічною і не може розглядатися у статистичному вигляді [4, с. 39]. У процесі економічного розвитку вона може доповнюватися, а сучасні умови діяльності фінансових посередників, окремо – банків, на нашу думку, потребують виділення у фінансовій структурі такої окремої ланки як фінанси кредитних інституцій (рис. 1).

На рис. 1 запропоновано структуру фінансової системи України, в якій виділено у сфері (підсистемі) децентралізованих фінансів таку ланку, як фінанси кредитних інституцій (банківських та небанківських установ), а фінансовий ринок визначається як основа забезпечення руху фінансових потоків. Необхідно відмітити, що серед сучасних кредитних інституцій банки займають домінуючі позиції та відіграють активну роль в організації руху фінансових потоків на фінансовому ринку, тому, на нашу думку, виникає об'єктивна необхідність розгляду такого поняття як «фінанси банку».

Як фінансовий інститут, сучасна банківська установа виступає комерційною структурою, метою діяльності якої є отримання прибутку, а тому основні завдання її фінансової діяльності – збереження та збільшення свого фінансового потенціалу та забезпечення ефективного його використання.

Незважаючи на достатню наукову розробку у вітчизняній літературі питань з теорії фінансів, більшість проблем цього напрямку залишаються невивченими. Більшість економістів, що досліджують теорію фінансових відносин банку, розглядають поняття «фінанси банку» в рамках предметної області його економіки аналогічно таким поняттям, як «фінанси фірми» [5, с. 35].

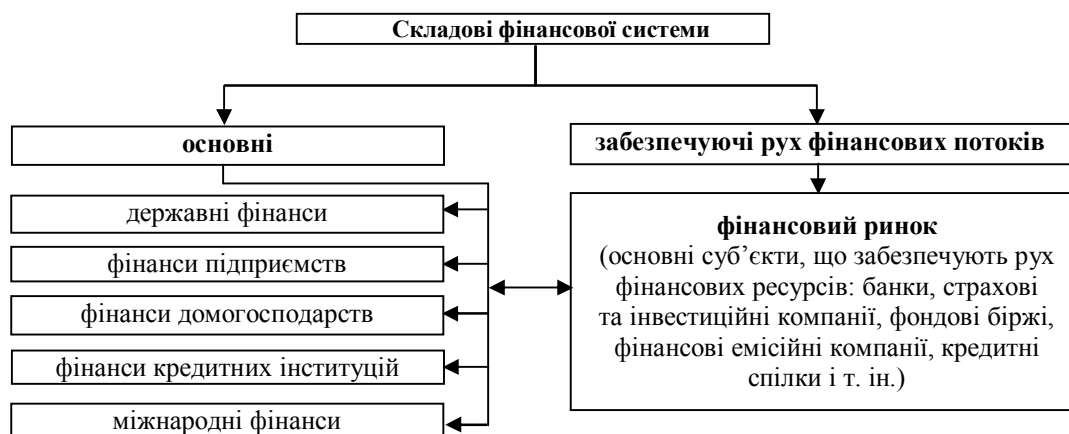

Рис. 1. Сучасна структура фінансової системи України

Найбільш застосованим є визначення фінансів банку як фінансових або грошових відносин, що виникають у ході підприємницької діяльності у процесі формування власного капіталу, цільових фондів коштів, їхнього розподілу і використання. Існує також визначення фінансів як економічної категорії, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, або ж фінанси трактовано як економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів коштів із метою виконання функцій і завдань та забезпечення умов розширеного відтворення [6, с. 13].

Необхідно відзначити, що вказані поняття і закономірності наукових основ дослідження фінансів підприємства (фірми) застосовуються у трактуванні підприємств як господарських суб'єктів ринкової економіки та поширюються науковцями на банки. У той же час специфіка банківської галузі економіки формує особливості предметної області «фінанси банку», що відображає запропоноване автором визначення поняття «фінанси».

На нашу думку, **фінанси банку** – це сукупність його взаємовідносин із клієнтами, Центральним банком та державою, що виникають

у процесі формування, регулювання, розподілу і використання фінансових потоків у грошовій формі з метою своєчасної сплати фінансових зобов'язань та отримання прибутку.

Економічна сутність фінансів банків у реальній діяльності проявляється дією певних функцій. Як відомо, функції фінансів конкретизують їхню сутність, характеризуючи їх зміст. Більшість науковців (І. Пилипенко, О. Жук, Д. Моляков, В. Шохін), що досліджують економічну сутність фінансів, визнають наявність тільки двох функцій: розподільчої і контрольної. В. Оспіщев додає ще одну функцію: мобілізації фінансових ресурсів. Слід конкретизувати, що ці функції виконуються на макрорівні, тобто властиві державним фінансам [7, с. 15].

На мікрорівні науковці визначають інші функції. Наприклад, професор Є.А. Вознесенский виокремлює три функції: формування капіталу, прибутків і грошових фондів; використання капіталу, доходів і грошових коштів, контрольну функцію [8, с. 119]. Особливістю такого підходу щодо визначення функцій фінансів є те, що науковець, в умовах розвитку ринкових відносин, акцентує на значенні процесів формування капіталу (як власного, так і позичкового). В той же час, банк, на нашу думку, як специфічний фінансовий посередник, крім загальних, виконує свої, тільки йому властиві функції (рис. 2).

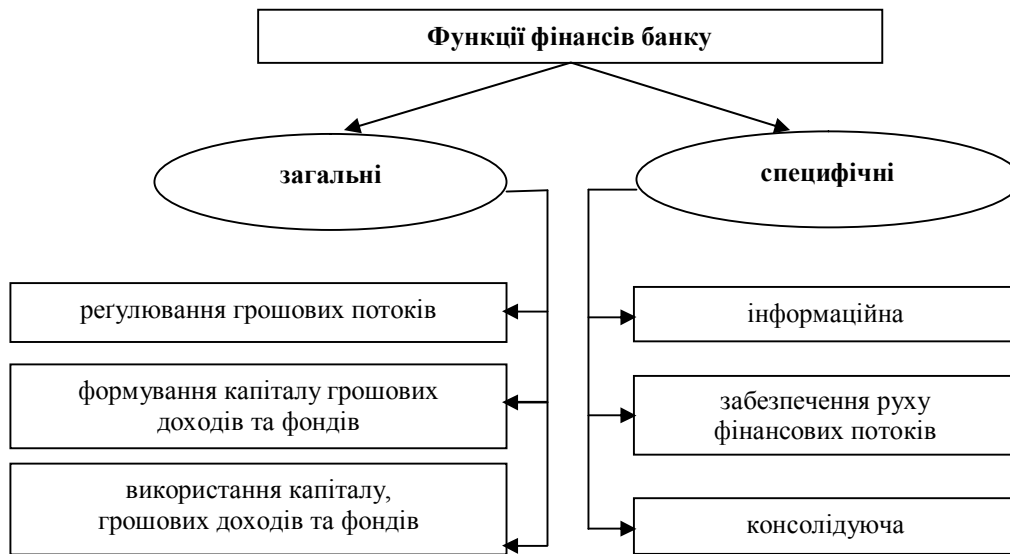

Рис. 2. Загальні та специфічні функції фінансів банку

Функції фінансів банку слід, на наш погляд, розглядати на двох рівнях. По-перше, фінанси банку виконують загальні функції, що властиві всім суб'єктам господарювання та регулюють фінансові відносини всіх підприємств, у їх числі і банку. По-друге, як вже відзначалось, банк як суб'єкт господарювання, має свою досить специфічну діяльність, тому, необхідно виділити окремо специфічні функції його фінансів. До них слід віднести такі функції як інформаційну, консолідує та функцію забезпечення руху фінансових потоків. Саме означені функції банк виконує на фінансовому ринку та їх дія забезпечує рух фінансових потоків.

Для першої специфічної функції – **інформаційної**, заключається в тому, що сьогодні банк є «суспільним інформаційним процесором і інформатором, який здійснює відбір найбільш ефективних і благонадійних позичальників» [9, с. 820]. Банк виконує вимоги фінансового моніторингу, аналізуючи та відстежуючи тіньові грошові потоки своїх клієнтів, крім того банки, на відміну від інших суб'єктів господарювання, щомісячно звітують перед НБУ і щоквартально публікують данні про свою діяльність та про грошові потоки своїх клієнтів.

Для виконання перерахованих дій, банки використовують різні фінансові показники, що

вимагає, на нашу думку, виокремлення з-посеред інших функцій інформаційної функції фінансів банку.

Не менш важливою є друга функція фінансів банку – **забезпечення руху** фінансових потоків. Актуальність дослідження дії цієї функції підтверджується сучасними проблемами в діяльності банків: підтримці ліквідності для збереження їх платоспроможності та фінансової стійкості (збереження стійкого руху фінансових потоків). Уся діяльність сучасних банків спрямована на підтримку ліквідності, тому ліквідність створює умову для збереження головної властивості суб'єктів фінансової системи – платоспроможності, тобто своєчасному виконанню фінансових зобов'язань перед клієнтами.

Третя функція – **консолідуєча**: її можна розглядати як на мікрорівні, так і на макрорівні. На мікрорівні (взаємодія з іншими фінансовими посередниками) ця функція проявляється в наступних напрямках: інформаційна взаємодія (кредитні бюро, колекторські організації, бази кредитних історій, рейтинги), ресурсна взаємодія (кредитування інших фінансових посередників), організаційна взаємодія (холдинги, об'єднання, фінансові супермаркети), продуктові (створення альтрибутивних продуктів). На макрорівні ця функція діє при об'єднанні всіх тимчасово вільних грошових коштів, формуванні та розподілі кредитних ресурсів. Дія цієї функції фінансів банку тісно пов'язана з дією розподільчої функції кредиту.

На нашу думку, виділення та врахування дії та вимог запропонованих специфічних функцій фінансів банку буде сприяти формуванню раціональних пропорцій у розвитку фінансового та реального секторів економіки.

За своїм економічним змістом всю сукупність фінансових відносин банку можна погрупувати за певними напрямками.

1. Між засновниками в момент створення банку – фінансові відносини виникають під час формування статутного (акціонерного) капіталу, а потім власного капіталу. Конкретні методи утворення статутного капіталу залежать від організаційно-правової форми господарювання. У свою чергу, статутний капітал є первісним джерелом формування основних фондів, придбання нематеріальних активів.

2. Між банком і його клієнтами фінансові відносини виникають під час надання послуг і реалізації банківських продуктів, придбанням інформаційно-технологічних програм, основних засобів, виникнення і перерозподілу заново створеної вартості. Це фінансові відносини з будівельними організаціями під час здійснення інвестиційної діяльності, із транспортними організаціями під час перевезення вантажів, із підприємствами зв'язку, митницею, іноземними банками і т. ін. Зазначені відносини є основними,

оскільки від їхньої ефективної організації, багато в чому, залежить кінцевий фінансовий результат комерційної діяльності банку.

3. Між банком і його підрозділами (філіями, відділеннями) – фінансові взаємовідносини з приводу формування і розподілу ресурсів, фінансування витрат, розподілу і використання прибутку.

4. Між банками і його співробітниками – під час розподілу і використання доходів, випуску і розміщення акцій і облігацій банку, виплати відсотків за облігаціями і дивідендів за акціями, стягненні штрафів і компенсацій, утримання податків з фізичних осіб. Від організації цієї групи фінансових відносин банку залежить ефективність використання трудових ресурсів.

5. Між банківською установою другого рівня і Національним банком України, усередині фінансово-промислових груп, усередині холдингу, із союзами й асоціаціями, членом яких є банк. Фінансові відносини виникають під час формування, розподілу і використання централізованих цільових грошових фондів і резервів, фінансуванні цільових програм, проведення маркетингових досліджень, науково-дослідних робіт, проведення виставок, надання фінансової допомоги на поворотній основі для здійснення інвестиційних проектів.

6. Між банком і фінансовою системою держави – під час сплати податків і здійснення інших платежів у бюджет, формування позабюджетних фондів, надання податкових пільг, застосування штрафних санкцій.

7. Між банками і страховими компаніями й організаціями – у процедурі страхування майна, окремих категорій співробітників, комерційних ризиків.

8. Між банками та іншими фінансовими посередниками.

Кожна з перерахованих груп відносин має свої особливості і сферу застосування. Однак, усі вони носять двосторонній характер і їх матеріальною основою є рух грошових коштів, що супроводжується формуванням власного і статутного капіталу банку, формуванням і використанням грошових фондів і резервів.

Перераховані види відносин правомірно розглядати як фінансові відносини, що складають сутність фінансів банку. Фінансова діяльність банку виражає практичну реалізацію фінансів як вартісної категорії, тобто є грошовими відносинами з державою, юридичними та фізичними особами.

Банківська діяльність є різновидом економічної, тому вона має бути організована ефективно та приносити прибуток, за рахунок якого проходить поповнення власних коштів (капіталу) банку та збільшення його ресурсного потенціалу. Обсяги фінансових ресурсів банку залежать від якості його активних операцій, так як сучасні банки під можливі втрати по активним операціям формують страхові резерви (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансовий результат та питома вага резервів у загальному обсязі витрат банків

На початок року	Загальна сума витрат, млн грн	Сума резервів за активними операціями, млн грн	Питома вага резервів у загальній сумі витрат, %	Прибуток (збиток) млн грн
2000	7520,0	2733,3	37	513,0
2001	7990,3	3188,6	40	- 30,8
2002	8051,0	3194,0	40	532,0
2003	9785,0	3905,0	40	685,0
2004	13122,0	5355,0	41	822,0
2005	18809,0	7250,0	39	1263,0
2006	25357,0	9730,0	39	2170,0
2007	37501,0	13289,0	35,4	4144,0
2008	61565,0	20188,0	32,8	6620,0

Аналіз даних наведеної таблиці дозволяє дійти висновку, що питома вага страхових резервів за активними операціями у загальному обсязі витрат банку з 2001 до 2006 року, практично, не змінювались та складала в середньому 40 %, а з 2007 року спостерігається тенденція до зменшення їх питомої ваги у витратах – з 2006 до 2008 року зменшення склало 6,2 п. п. Значне збільшення обсягів витрат банків є результатом конкуренції на ринку банківських послуг.

Висновки. Викладені теоретичні та методологічні основи фінансів та фінансової діяльності банку підтверджують складність банку як складової ланки фінансової системи, багатоцільовий характер його діяльності та свідчить про необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічних розробок, як основи для створення умов щодо забезпечення фінансової стійкості та розвитку банківської системи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годме П.М. Финансовое право / Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1980. – С. 37.
2. Нікбахт Е., Гроппеллі А. Фінанси / Пер. з англ. В.Ф. Овсієнка та В.Я. Мусієнка. – К.: Вік. Глобус, 1992. – С. 5.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 29.
4. Ковальчук С.В., Форкун І.В. Фінанси. Навч. посібник. – Львів: «Новий світ-2000», 2006. – С. 39.
5. Масленчиков Ю.С., Дубанков А.П. Экономика банка. – М.: Издат. группа «БДЦ-пресс», 2002. – С. 35.
6. Панова Р.П. Анализ финансового состояния коммерческого банка. – М.: Финансы и статистика, 1996.
7. Оспішев В.І., Лачкова Л.І. та ін. Фінанси / За ред. В.І.Оспішева. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – С. 15.
8. Бочаров В.В. Коммерческое бюджетирование. – СПб.: Питер, 2003. – С. 119.
9. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. – М.: Cattallaxy, 1994. – С. 820.
10. Офіційний сайт Національного банку України / <http://www.bank.gov.ua>.

Рецензенти: Семенов В.Ф., д.е.н., професор;
Нетудихата К.Л., к.е.н., доцент.

© Кузнєцова Л.В., 2008

Надійшла до редакції 11.12.2008 р.